
Beszámoló a Levéltári Szakfelügyelet 2018. évi munkájáról és ellenőrzési tapasztalatairól

A Levéltári Szakfelügyelet 2018. évi tevékenysége

A Levéltári Szakfelügyelet 2018-ban is a Levéltári Kollégiumról és a levéltári szakfelügyeletről szóló 7/2002 (II. 27.) NKÖM rendelet alapján végezte tevékenységét, és ellenőrizte az 1995. évi LXVI. törvényben (Ltv.), valamint a 27/2015 (V.27.) EMMI rendeletben (R.) megfogalmazott szakmai követelmények teljesülését.

A szakfelügyelet 2018. évi ellenőrzési munkájának alapját a vezető szakfelügyelő által összeállított, a Levéltári Kollégium egyetértésével és az Emberi Erőforrások Miniszterének jóváhagyásával kiadott Ellenőrzési Terv képezte, amelyet minden hazai működő közlevéltár és nyilvános magánlevéltár előzetesen megkapott.

Az ellenőrzésbe bevont levéltárak körét – az elmúlt évek gyakorlatához hasonlóan – a Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) által az Ltv. 17.§ (2) c) pontja szerint vezetett nyilvántartás határozta meg. Ebben a nyilvántartásban az éves munkaterv összeállításakor továbbra sem szerepelt az Ltv-ben nevesített Földügyi és Távérzékelési Levéltár, illetve a Veritas Történetkutató Intézet és Levéltár, ezért a vizsgálat e két intézményre nem terjedt ki. Mindezek alapján a vezető szakfelügyelő és a közlevéltári szakfelügyelők ebben az évben összesen 46 hazai közlevéltárat ellenőriztek, illetve minősítették raktáraikat.

A negyven hazai nyilvános magánlevéltárat két magánlevéltári szakfelügyelő ellenőrzi. A 2014-ben megfogalmazott és elfogadott ellenőrzési stratégia alapján a nyilvános magánlevéltárak teljes körét három év alatt ellenőrzi a szakfelügyelet, ezután új tematika alapján új ellenőrzési ciklus kezdődik.

2018-ban a következő nyilvános magánlevéltárak ellenőrzésére került sor:

- Magyar Ferences Levéltár
- Pannonhalmi Bencés Főapátság Levéltára
- Pécsi Egyházmegyei Levéltár
- Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár
- Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár
- Szeged-Csanádi Egyházmegye Levéltára
- Békéscsabai Evangélikus Gyülekezet Levéltára
- Magyarországi Román Ortodox Egyház Levéltára

- Dunántúli Református Egyházkerület Levéltára
- Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára
- Magyarországi Unitárius Egyház Levéltára
- Magyar Zsidó Levéltár

A vizsgálatokról készült jelentéseket a levéltár vezetőjének esetleges kiegészítő véleményével együtt a szakfelügyelők megküldték a vezető szakfelügyelőnek, aki azt – saját megjegyzéseivel együtt – továbbította a levéltár fenntartójának.

Az év során kizárólag az éves Ellenőrzési Tervben megfogalmazott vizsgálatokat végezte el a szakfelügyelet, az Emberi Erőforrások Minisztériuma rendkívüli vizsgálat lefolytatását nem rendelte el.

A levéltári szakfelügyelet másik fontos feladatköre a levéltári selejtezések ellenőrzése és jóváhagyása. 2018-ban összesen 44 esetben érkezett selejtezési terv illetve selejtezési jegyzőkönyv az illetékes szakfelügyelőkhöz (alkalmanként több is), akik ezt véleményezték (szükség esetén ellenőrizték vagy módosításukat kezdeményezték), majd a jogszabályoknak megfelelő terveket és jegyzőkönyveket javaslataikkal együtt továbbították jóváhagyásra a vezető szakfelügyelőnek. Az elmúlt évekhez képest folyamatos emelkedés figyelhető meg a levéltári selejtezés terén, 2016-ban 20, 2017-ben pedig 36 alkalommal érkezett selejtezési terv vagy jegyzőkönyv a szakfelügyelethez.

Pénzügyi hátterét tekintve a Levéltári Szakfelügyelet 2015 óta lényegében változatlan költségvetési forrással rendelkezik: működésének költségeire az EMMI által biztosított, évi cc. 12 millió forintos támogatás szolgál, amely összeg legnagyobb részét, hozzávetőleg 11,5 millió forintot a szakfelügyelők és a szakfelügyeleti titkár díjazása és ezek járulékai teszik ki. A Magyar Nemzeti Levéltár munkatársainak legutóbbi tájékoztatása szerint ún. Meghatározott közgyűjteményi feladatokra (vagyis a levéltári szakfelügyelet és a Levéltári Kollégium költségeire) 2018-ban összesen 13 994 ezer forintot költött az intézmény. A fenti keretek között a Levéltári Szakfelügyelet pénzügyi helyzete és infrastrukturális ellátottsága a Magyar Nemzeti Levéltár együttműködésének köszönhetően az év során – az előző éveknek megfelelően és azon a szinten – rendezett volt. Vetró Ferencné márciusi nyugdíjba vonulása után a szakfelügyeleti titkár feladatait az MNL Országos Levéltára munkatársa, Morvay Diana vette át, aki rövid időn belül biztosítani tudta a szakfelügyelet munkájának zökkenőmentes adminisztrációját.

A levéltári szakfelügyelet 2018. évi munkaprogramját a vezető szakfelügyelő (dr. Cseh Gergő Bendegúz), kilenc közlevéltári szakfelügyelő (Batalka Krisztina, Katona Klára, dr. Kovács Melinda, Tóth Eszter, dr. Csízi István, Káli Csaba, dr. Melega Miklós, Sáfár Gyula, dr. Sipos András), két magánlevéltári szakfelügyelő (dr. Lakatos Andor, dr. Szabadi István), valamint a szakfelügyeleti titkár (Vetró Ferencné, illetve Morvay Diana) hajtotta végre.

Közlevéltárak ellenőrzése

A Levéltári Szakfelügyelet saját ötéves stratégiai tervével összhangban 2018-ban a közlevéltárak gyűjtőterületi munkáját, az iratkezelés és a selejtezés ellenőrzését, illetve a szervnyilvántartás szabályosságát és aktualizáltságát vizsgálta. Ennek keretében az év első felében a közlevéltárak számára megküldött kérdésekre adott írásbeli válaszokat értékelték a szakfelügyelők és ez alapján készítették el jelentéseiket.

Az év második felében – a szintén előzetesen megküldött tematika alapján – helyszíni ellenőrzést végeztek a szakfelügyelők, amelynek során a szervnyilvántartás szabályosságát, az iratkezelés felügyeletének menetét és a magániratok átvételének gyakorlatát konkrét eseteken keresztül is vizsgálták és véleményezték.

Az év során a közlevéltári szakfelügyelők összesen 46 hazai közlevéltárat, vagyis a nyilvántartásba vett hazai közlevéltári intézményhálózat egészét megvizsgálták. Két intézmény esetében ugyanakkor a vizsgálat csak részben érthette el célját. A HM HIM Hadtörténelmi Levéltár esetében az iratkezelés ellenőrzése és ezzel összefüggésben a szervnyilvántartások vezetése nem a Levéltár, hanem a HVK Híradó, Informatikai és Információvédelmi Csoportfőnökség Dokumentumvédelmi Osztályának hatáskörébe tartozik, így a vizsgált területek többségében a szakfelügyelet nem volt illetékes. A Magyar Országos Közjegyzői Kamara Közjegyzői Levéltára esetében a fenntartó és a Levéltár azt is vitatják, hogy a 27/2015. (V.27.) EMMI-rendelet hatálya kiterjed erre az intézményre is, mivel a 62/2009. (XII.17.) IRM rendelet több tekintetben másként határozza meg az intézményre vonatkozó szakmai követelményeket, mint a levéltári szakmai követelményrendelet. (Ennek az ellentmondásnak a feloldását korábban kezdeményezte már a fenntartónál a szakfelügyelet.)

A 2018. évi első ellenőrzés tapasztalatai a közlevéltárakban

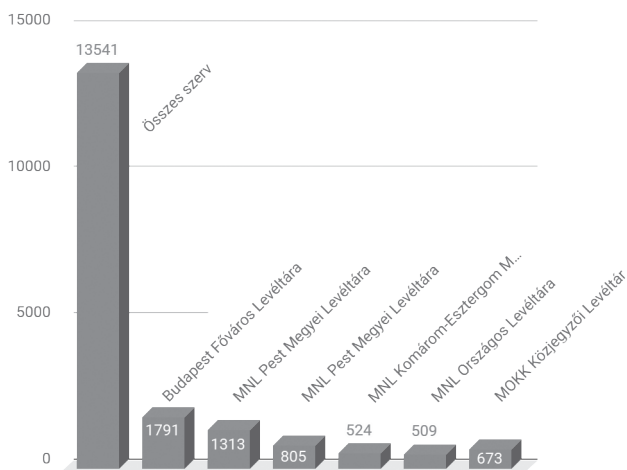
Az előzetesen megküldött kérdésekre érkezett válaszok és a szakfelügyelők megállapításai alapján a hazai közlevéltárak gyűjtőterületi munkájának ellenőrzött területei kapcsán az alábbi kép alakult ki.

- *Hány – illetékességi körbe tartozó – szervről van tudomása a levéltárnak, ezek közül mennyiről vezetnek szabályos, a 27/2015. (V.27.) EMMI rendelet (a továbbiakban: R.) 6. §-ának megfelelő szervnyilvántartást? Vannak-e olyan gyűjtőterületi szervek, amelyekkel még nem sikerült felvenni a kapcsolatot? Ha igen, mi ennek az oka?*

A hazai közlevéltárak 2018-ban összesen több mint 13 ezer iratképző szervezet tartottak nyilván, ez a szám azonban csak nagyságrendileg értelmezhető, ugyanis a nyilvántartásba vétel nem mindenütt történik egységes elvek alapján. Ennek jellemző példája,

hogy a felsőoktatási intézmények levéltárai közül némelyek egyetlen illetékes szervről, a fenntartó egyetemről számoltak be, míg mások az adott szerv minden önálló iktatóhelyét (egyetemi karokat, intézeteket, esetlegesen tanszékeket is) külön egységként regisztrálták. A nyilvántartásba vétel nem jelenti ugyanakkor egyúttal azt is, hogy az adott szerv/szervezeti egység minden szükséges adata rendelkezésre áll a levéltárban, hiszen az iratképző szervek nagy száma, az államigazgatás gyakori szervezeti változásai és a levéltári létszám korlátai sok esetben lehetetlenné teszik naprakész nyilvántartások vezetését. Összességében megbecsülni sem lehet azon szervek számát, amelyekkel a levéltárak a fenti okok miatt egyelőre nem tudták felvenni a kapcsolatot, mindenesetre a közlevéltárak döntő többsége tud olyan – értékhatár feletti – intézményről, amelynek iratkezelését jelenleg nem tudja ellenőrizni, vagy adott esetben még nyilvántartásba sem tudta venni az érintett szervet.

Összességében a legtöbb iratképző szervezet Budapest Főváros Levéltára tartja nyilván (1791 intézmény), az MNL tagintézményei közül Pest megyében haladja meg ez a szám az ezret (1313). A legtöbb iratképző szervezet nyilvántartó közlevéltárak adatait az alábbi ábra szemlélteti:

- 2018-ban teljesültek-e a R. 6. § (3) bekezdésében foglalt, a szervnyilvántartás adatállományának az MNL részére történő átadására vonatkozó előírások?

A R. fenti pontja az elmúlt években részben elvesztette jelentőségét, mivel az MNL tagintézményei egységes levéltári nyilvántartó rendszert használnak (scopeArchiv), amelyen keresztül a rögzített adatok közvetlenül a központi tárhelyre kerülve ott őrződnek, így az adatok átadása lényegében automatikusan megvalósul. A szintén scopeArchiv rendszert használó Budapest Főváros Levéltára esetében a nyilvántartási adatokról szabványos formátumú export készül, amelyet az előírásoknak meg-

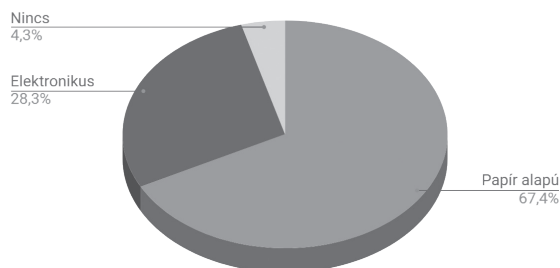
felelően eljuttatnak a Magyar Nemzeti Levéltár részére. A közlevéltárak másik köre, a felsőoktatási intézmények levéltárai eleve nem kötelezettek a szervnyilvántartás átadására, mivel illetékességük kizárólag saját fenntartójukra terjed ki, így a R. szerinti fenti kötelezettség csak néhány szaklevéltárat és a városi levéltárakat terheli. Ez utóbbi intézmények közül egyedül a Hadtörténelmi Levéltár nem teljesítette a R. szerinti előírást.

- *Papír alapon, vagy elektronikusan vezetik a szervnyilvántartást?
Utóbbi esetben teljesülnek-e a R. 6. § (9) bekezdésében foglalt követelmények?*

A hazai közlevéltárak közel felében (az MNL tagintézményeiben és Budapest Főváros Levéltárában) rendelkezésre áll olyan elektronikus nyilvántartó rendszer (scopeArchiv), amely megfelel a R. 6. § (9) bekezdésében megfogalmazott feltételeknek, minden más közlevéltárban azonban szükségszerűen vezetni kell a papír alapú szervnyilvántartást is. Ettől függetlenül gyakorlatilag mindenütt valamilyen számítógépes megoldást (leginkább excel-táblázatokat) is alkalmaznak a szervek adatainak folyamatos kezelésére, ez azonban csak a mindennapi feladatokat egyszerűsítő segédeszköznek, és nem hivatalos nyilvántartásnak tekinthető. Ugyanakkor a scopeArchiv rendszert használó levéltárak jelentős részében sincs olyan állapotban még a feltöltöttség, hogy az a hagyományos, papír alapú szervnyilvántartást ki tudná váltani. Két felsőoktatási levéltárban gyakorlatilag nem létezik szervnyilvántartás, ennek sürgős pótlására a szakfelügyelet nyomatékosan felhívta a figyelmet.

Az elektronikus szervnyilvántartás kapcsán általánosságban megállapítható, hogy a korábbi egységes levéltári nyilvántartó rendszer (eArchivum) „elhalása” után a magyar levéltárügyben jelenleg már kizárólag a scopeArchiv rendszer felel meg a R. vonatkozó előírásainak, így ennek adatokkal való feltöltése és naprakész vezetése rendkívüli jelentőséggel bír a szabályszerű gyűjtőterületi munka szempontjából. A többi közlevéltár számára mindenképpen szükséges volna közös informatikai megoldást találni, amely alkalmas a szervnyilvántartások egységes vezetésére és a R. célja szerinti központi nyilvántartására is.

A hazai közlevéltárak szervnyilvántartására alkalmazott megoldásokat az alábbi ábra szemlélteti:

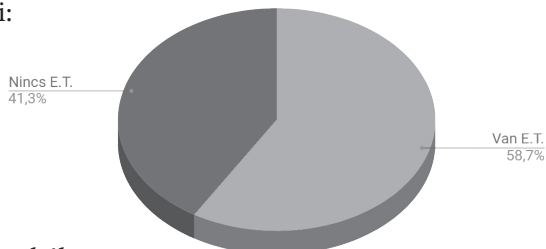
- *Nyilvántart-e a levéltár a R. 6. § (10) bekezdése szerinti, privatizált szervezetnél a privatizálás előtt keletkezett maradandó értékű irattári anyagot, illetve ilyen szervezet?*

Ebben a kérdésben az MNL tagintézményei között – amelyeket elsősorban érint a kérdés – meglehetősen nagy eltérés mutatkozott. Szinte mindenütt azt jelezték az intézményvezetők, hogy a privatizált szervezetek (általában termelőszövetkezetek és iparvállalatok) esetében több akadályba is ütközik a kapcsolatfelvétel és az állami tulajdonú időszakban keletkezett iratanyag sorsának nyomon követése. Leggyakrabban problémának az érintett szervek ez irányú hajlandóságának hiánya tekinthető: néhol érdektelenségből, néhol pedig a levéltári illetékesség vitatásából következően nem tud az érintett levéltár érdemben eljárni, de természetesen a levéltárak személyi erőforrásai sem minden esetben tűnnek elegendőnek ezen feladatok maradéktalan ellátására. A tagintézmények közül tizenegy, tehát az összes taglevéltár valamivel több mint a fele bír tudomással korábbi állami tulajdonú gazdálkodó szervezetnél keletkezett iratról, tíz esetben nem rendelkezik ilyen információval a levéltár. A legtöbb ilyen szervezet az MNL Országos Levéltára tartja nyilván (116), de például Somogy, Bács-Kiskun, Békés és Zala megyében, Sopronban és Budapesten is rendelkeznek információkkal a levéltárak ebben a témában. Önmagukban ugyanakkor ezek az információk a legtöbb esetben nem jelentik azt, hogy a levéltárosok érdemben el is tudnának járni az iratanyag kezelése vagy esetleges átvétele tekintetében, ezt a fentiekben jelzett illetékességi viták, valamint a levéltárak személyi ellátottságának hiányai és a szabad raktári kapacitás korlátozottsága okozzák. A későbbiekben komoly segítséget jelenthetne az érintett levéltárak számára, ha illetékességi viták esetén támaszkodhatnának az EMMI hivatalos állásfoglalására.

- *A levéltárnak a R. 8. § (2) bekezdése szerinti ellenőrzési terve megfelel-e a vonatkozó előírásoknak? Amennyiben a levéltár nem rendelkezik ellenőrzési tervvel, milyen elvek alapján és milyen gyakorisággal végzi a levéltár az iratkezelés ellenőrzését?*

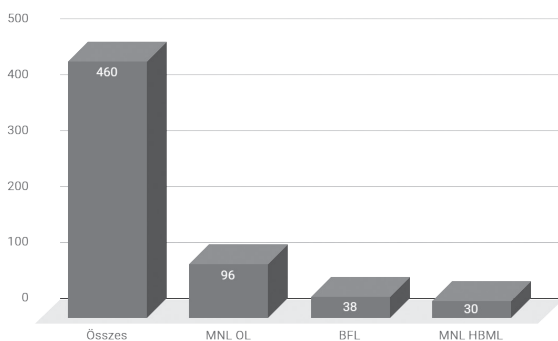
Az ellenőrzések tanúsága szerint a R. fenti előírása azért sem tekinthető minden esetben teljesültnek, mert a közlevéltárak jelentős köre (19 intézmény a 46-ból) egyáltalán nem készít ellenőrzési tervet. A szakmai követelményrendelet nem ad lehetőséget arra, hogy a közlevéltár ennek a kötelezettségének – vagyis az ellenőrzési terv készítésének – ne tegyen eleget, még akkor sem, ha az iratkezelés rendszeres ellenőrzésére a személyi erőforrások nem mindenütt elegendőek. Ellenőrzési terv híján a közlevéltárak munkatársai általában ad hoc jelleggel, az aktuális beszállítások, selejtezések kapcsán tesznek látogatást az iratképző szerveknél. Ez a gyakorlat indokolható kisebb, csak néhány iktatóhellyel rendelkező felsőoktatási intézmények levéltári gyakorlatában, az MNL megyei tagintézményeiben azonban az iratképző szervek nagy száma miatt a tervezés elengedhetetlen. Az MNL vezetésének tájékoz-

tatása szerint az Ellenőrzési Tervek készítése éppen emiatt a jövőben a munkaterv hangsúlyos részét fogja képezni az intézményben. Az ellenőrzési tervek készítésének gyakorlatát az alábbi ábra szemlélteti:

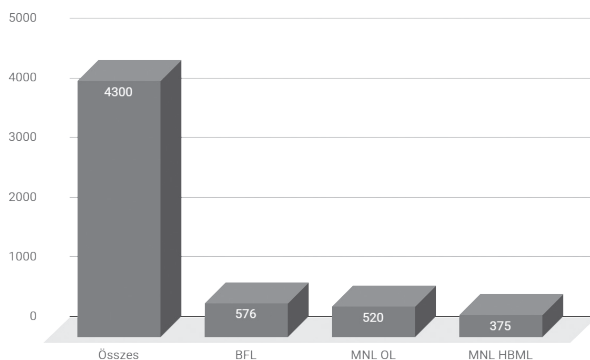

- *Évente átlagosan hány iratkezelési szabályzatot illetve selejtezési jegyzőkönyvet hagy jóvá a levéltár?*

A 2018. évi ellenőrzések alapján elmondható, hogy a magyar közlevéltárak az ellenőrzött időszakban évente átlagosan 460 iratkezelési szabályzatot hagytak jóvá (beleértve a módosítani javasolt szabályzatokat is) az alábbi megoszlás szerint:

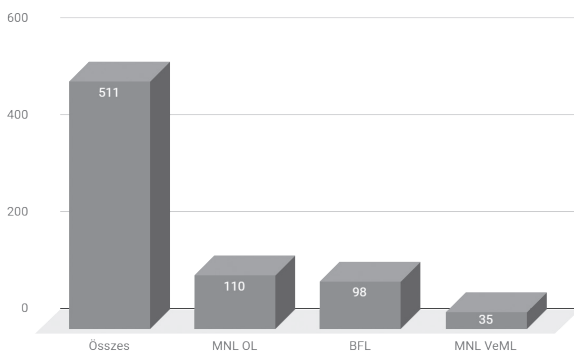

A levéltárosok által megvizsgált és jóváhagyott selejtezési jegyzőkönyvek száma ugyanezen időszakban évente átlagosan 4300 körül volt, a legjelentősebb teher ezen a téren Budapest Főváros Levéltára és az MNL Országos Levéltára munkatársaira hárult.

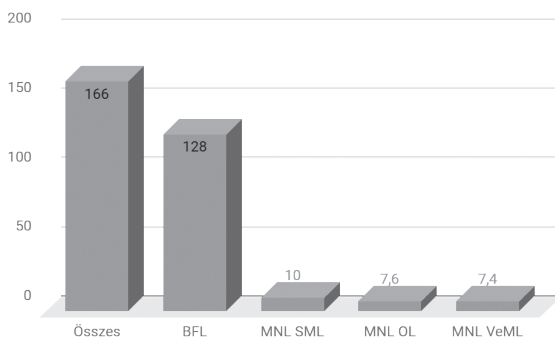
- *Végez-e a levéltár a R. 14. §-a szerinti gyűjtőmunkát? Ha igen, az elmúlt öt évben honnan vettek (át) maradandó értékű magániratot és milyen mennyiségben?*

Maradandó értékű magániratot a legtöbb hazai közlevéltár gyűjtött a vizsgált időszakban; a 46 intézményből összesen 8 helyen nem gazdagodott ilyen jellegű forrásokkal az iratanyag. A teljes közlevéltári hálózat a vizsgált időszakban összesen 511 ifm mennyiségű magániratot vett át végleges megőrzésre magánszemélyektől vagy szervezetektől. Legnagyobb mértékben az MNL Országos Levéltára és Budapest Főváros Levéltára gazdagodott magániratokkal a vizsgált időszakban (110 illetve 98 ifm), de számos megyei levéltár és majd minden felsőoktatási levéltár is folyamatosan gyűjtötte ezeket a forrásokat. A magániratok gyűjtésének mértékét az alábbi ábra szemlélteti:

- *Az elmúlt öt évben vett-e át a levéltár a R. 16. §-a szerint maradandó értékű magániratot letéti szerződés alapján megőrzésre? Ha igen, honnan és milyen mennyiségben?*

A magániratok letéti átvétele sokkal kevésbé elterjedt formája az iratgyarapításnak a végleges adományozásnál vagy a vásárlásnál, mivel ezt a formát ideiglenesként értékelt volta miatt a levéltárak többsége általában nem támogatja és csak különösen értékes iratanyagok esetében alkalmazza. Mivel ezekben az esetekben a tulajdonos fenntartja magának vagy örökösének a jogot az iratok visszavételére, a közgyűjtemények általában inkább a tulajdonjog végleges átruházását tartalmazó szerződések megkötésére töreksznek. (Az utóbbi időben a letéti szerződésekbe már szigorú pénzügyi feltételek is bekerülnek az iratanyag visszavételének esetére, ez bizonyára nagyobb védelmet jelent a letétet kezelő levéltárak számára.) Összességében az elmúlt öt évben a közlevéltárak harmada vett csak át letéti iratot összesen 166 ifm mennyiségben, ennek is nagyobb részét egyetlen letét, Beke László művészettörténésznek a BFL-be került hagyatéka teszi ki (90 ifm). A letéti iratátvétel számszerű adatait az alábbi ábra szemlélteti:

A 2018. évi második ellenőrzés tapasztalatai a közlevéltárakban

Az év második felében a szakfelügyelők helyszíni látogatást tettek az illetékességükbe tartozó levéltárakban, ahol az előre megküldött, és az első vizsgálattal összefüggésben álló tematika alapján ellenőrizték a gyűjtőterületi munka meghatározott területeit. Ezen területek vizsgálata során az alábbi összefoglaló kép alakult ki a hazai közlevéltárakban.

- *Szabályosan és minden szervre kiterjedően vezeti-e a levéltár a R. 6. §-ában meghatározott szervnyilvántartást?*

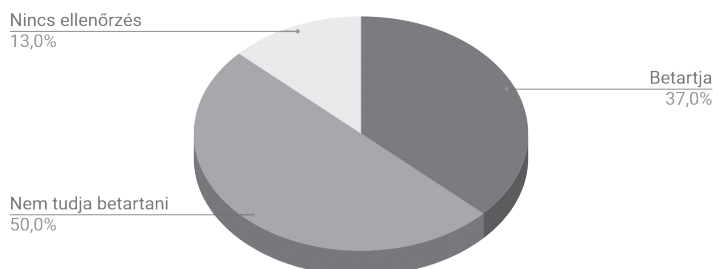
A közlevéltárak szervnyilvántartási gyakorlatában meglehetősen nagy eltérés figyelhető meg az egyes intézmények között. Mint az első félévi vizsgálat is megállapította, létezik két olyan közlevéltár, ahol gyakorlatilag nincs ilyen nyilvántartás, de sok helyütt csak a szervek/szervezeti egységek egy részének az adatait sikerült mostanáig rögzíteni vagy felvenni. Lényegében minden levéltár folyamatosan küzd a szervezeti átalakulások nyomán követésével és az adatok aktualizálásával. Valójában csak néhány kisebb felsőoktatási és szaklevéltárlevéltár – ahol jellemzően alacsony az iratképző szervek/szervezeti egységek száma – esetében tekinthető naprakésznek és teljesnek a szervnyilvántartás. A scopeArchiv rendszert használó intézmények döntő többsége is arról számolt be, hogy az adatok feltöltése vagy folyamatos, vagy most kezdődött el, de a különböző jegyzőkönyvek vagy egyéb dokumentumok csatolása nem történt/történik meg. (Ez utóbbinak az egyes levéltárakban egyaránt lehetnek személyi vagy technikai akadályai is.) Szinte minden általános levéltárban gondot jelent az államigazgatás szervezeti változásainak nyomon követése, emellett sok esetben szembesültek a szakfelügyelők az iratképző szervek értékhatárának bizonytalanságaival is. Ez utóbbi általában az alsóbb fokú oktatási intézmények besorolása és iratainak értékelése során jelentkező probléma. Szintén komoly problémát jelent az állami tulajdonnal működő vagy működött gazdálkodó szervezetek nyilvántartása: ezekben az esetekben a gyors átalakulások mellett az érintettek együttműködési készségének a hiánya is gyakran jelent problémát.

▪ *Az iratkezelések ellenőrzése éves ellenőrzési terv szerint történik-e?*

A közlevéltárak számára a R. egyértelműen előírja az iratképző szervek terv szerinti ellenőrzését, ez azonban számos levéltárban nem történik meg. Néhány levéltár speciális helyzetéből adódóan nem vesz részt közvetlenül az iratkezelés ellenőrzésében (Hadtörténelmi Levéltár, Semmelweis Egyetem Levéltára, Közjegyzői Levéltár), más intézményekben személyi okokból az elmúlt években gyakorlatilag szünetelt ez a tevékenység (Pannon Egyetem Központi Könyvtár és Levéltár, Pannon Egyetem Georgikon Kar, Kari Könyvtár és Levéltár), több intézményben pedig az iratképző szervezeti egységek alacsony száma miatt nem tekintik szükségesnek a formális terv elkészítését. Örvedetes tény ugyanakkor, hogy több közlevéltárban – vélhetően a szakfelügyeleti ellenőrzés hatására is – 2018-tól már éves ellenőrzési terv alapján végzik ezt a tevékenységet a levéltárosok.

▪ *Az iratkezelés ellenőrzése során teljesülnek-e a különböző szervtípusok ellenőrzési gyakorlatásával kapcsolatos követelmények a R. 8. § (2) bekezdése szerint?*

A jelentések összesítése alapján megállapítható, hogy a hazai közlevéltárak 16%-a valamilyen okból egyáltalán nem ellenőrzi az illetékességébe tartozó szervek iratkezelését, vagy mert ez szervezeti okokból nem tartozik a feladatkörébe, vagy pedig egyáltalán nincs rá személyi erőforrása. Szintén tanulságos adat, hogy az összes közlevéltár fele nem tudja elvégezni ezt a feladatot a R. által előírt gyakorisággal: általában a magasabb szintű szervek 3 éves ellenőrzési gyakorisága a legnehezebben tartható, de több közlevéltárban a szervek nagy száma és a személyi erőforrások hiánya miatt a R. 8. § 2. (b) pontjában meghatározott egyéb szervek 5 évenkénti ellenőrzését sem lehet biztosítani. A R. fenti pontjának a betartását az alábbi ábra szemlélteti:

- *Teljesülnek-e az ellenőrzés tartalmával kapcsolatos követelmények a R. 8. § (3) bekezdése szerint?*

A szakfelügyeleti vizsgálatok ezen a téren kedvezőbb helyzetet tártak fel a korábbiakban jelzethnél: ahol a levéltár ellenőrizte az iratképző szerv iratkezelését, ott az esetek többségében a felvett jegyzőkönyvek tartalmazzák a R. által előírt adatokat. Kivételt ez alól általában csak az elektronikus iratkezelés ellenőrzése képez: sok esetben a levéltárosoknak nincs megfelelő képzettségük és tapasztalatuk a számítógépes iktató és/vagy dokumentumkezelő rendszerekben keletkező, maradandó értékű iratok megfelelő kezelésének ellenőrzéséhez.

- *Az iratkezelés ellenőrzését a R. 8. § (5) bekezdésében meghatározott személyek végzik?*

A közlevéltárak döntő többségében ez a feltétel teljesül, mivel általában főlevéltárosok és levéltárosok végzik az ellenőrzéseket. Problémák a jövőben ott várhatók, ahol ebben a munkában olyan, OKJ-s végzettségű segédlevéltárosok is részt vettek, akik a jogszabályváltozás miatt már ebben a munkakörben nem foglalkoztathatók.

- *Az iratkezelés felügyelete kiterjed-e az elektronikus iktatóprogramok illetve dokumentumkezelő rendszerek ellenőrzésére is?*

A vizsgálatok tanúsága szerint a közlevéltárakban dolgozó levéltárosok többsége nem rendelkezik megfelelő képzettséggel az elektronikus iratkezelés ellenőrzésére, így mélységében nem tudja vizsgálni az ebben keletkező dokumentumok szakszerű kezelését. E nehézségek ellenére a helyzetet mégis nagyban megkönnyíti, hogy az iratképző szervek lényegében mindenütt akkreditált szoftvereket használnak már, így ezek révén garantálható a szabványos formátumok használata. A levéltári ellenőrzés ezen iratképző szerveknél általában az iktatás szakszerűségére és teljességére, az iratok tételbe sorolására és a megfelelő segédletek előállítására szorítkozik. A jelentések szerint csak néhány kisebb felsőoktatási levéltár esetében fordult elő, hogy az ellenőrzés nem érintette ezeket a területeket.

- *Az irattári anyag selejtezése során teljesülnek-e a R. 9. § (2)–(5) bekezdésében megfogalmazott feltételek?*

Az ellenőrzött 46 közlevéltár döntő többségében szabályosan, a R. előírásainak megfelelően zajlik az iratok selejtezési eljárása: a sokéves tapasztalatnak köszönhetően az előzetesen egyeztetett folyamat során mind az iratképzők, mind pedig a levéltár a fenti előírások szerint jár el. Azokban a levéltárakban mutatkoztak hiányosságok a selejtezés terén, ahol szakképzett munkatárs híján a szervnyilvántartás vezetése és

az iratkezelés ellenőrzése egyébként is szünetelt a vizsgált időszakban, vagy pedig a levéltár működését egyéb jogszabály határozza meg (Közjegyzői Levéltár). A hiányosságok leginkább a szabályos levéltári záradékolás elmaradásában jelentkeznek, de több levéltárban azt is valószínűsítik, hogy bizonyos szervek a levéltár értesítése nélkül selejtezik az irataikat.

- *Az iratanyag levéltári átadása megfelel-e a R. 12. §-ában, valamint a közfeladatot ellátó szervek iratkezelésének általános követelményeiről szóló 335/2005. (XII.29.) Korm. rendelet 65. §-ában meghatározott követelményeknek?*

A maradandó értékű iratok szabályszerű levéltári átadása több okból is csorbát szenved a hazai közlevéltárakban. Leggyakoribb ok, hogy a levéltár helyhiány miatt nem képes rendszeresen átvenni a levéltárérett iratokat bizonyos szervektől, esetenként már egyetlen szervtől sem. Az MNL öt megyei tagintézményében is arról számoltak be az intézményvezetők, hogy raktári kapacitás híján az iratátvételeket korlátozni vagy leállítani voltak kénytelenek. A többi közlevéltárban a tapasztalatok szerint az iratképzők vagy saját erőből, vagy a levéltár segítségével eleget tesznek az átadásra vonatkozó feltételeknek. A levéltári segítség általában a savmentes doboz biztosítását, szükség esetén a dobozolásban, segédletkészítésben vagy a szállításban való levéltári közreműködést jelenti.

- *Amennyiben a levéltár rendelkezik az elektronikus iratok átvételének feltételeivel, akkor érvényesülnek-e az elektronikus formában tárolt iratok közlevéltári átvételének eljárásrendjéről és műszaki követelményeiről szóló 34/2016. (XI.30.) EMMI rendelet erre vonatkozó előírásai?*

Erre a kérdésre lényegében egységes nemleges választ kaptak a szakfelügyelők. Ilyen feltételeket jelenleg Magyarországon a scopeArchiv és a vele összekapcsolt Preservica archiváló szoftver, illetve a mögöttük álló központi tárolóhely tud biztosítani, azonban az érintett levéltárak napi gyakorlatában ilyen típusú iratátvételek nem szerepelnek, ezzel kapcsolatos tapasztalatok nem állnak rendelkezésre. Előfordul olyan intézmény (Pécsi Tudományegyetem Levéltára), ahol az elvi lehetőség és a megfelelő technikai háttér megvan már az elektronikus iratok szabályszerű archiválására, de tényleges iratátvétel ebben a formában nem történt még.

- *Amennyiben folytat magánirat-iratgyűjtési gyakorlatot az intézmény, milyen formában kerültek ilyen iratok a levéltárba az elmúlt öt évben? Ezekben az esetekben teljesültek-e a R. 15. §-ában szabályozott szerződéskötési követelmények?*

Mint azt az I. félévi vizsgálat kimutatta, a hazai közlevéltárak többsége vett át magániratot az elmúlt öt évben, az ezzel kapcsolatos adminisztráció vezetése azonban meglehetősen vegyes képet mutat. Leggyakoribb probléma (ez tizennégy közlevéltárban fordult elő), hogy a magániratok átvétele során a levéltár nem köt szerződést az átadóval, aminek következtében az iratok tulajdonjoga és későbbi használatának feltételei nem tisztáztak, így vitára adhatnak okot. A szerződés elmaradásának gyakori oka, hogy a levéltár nem is közvetlenül a tulajdonostól kapja meg az iratokat, hanem valamely közvetítő személyen vagy szervezeten keresztül; ezekben az esetekben a levéltárak nem mindig tudnak eljutni a vélhető tulajdonosig. Jelentős segítség a magániratok átvétele során, hogy az MNL 2013-ban kiadott Gyűjtőköri Szabályzata tartalmaz olyan szabályszerű szerződésmintát, amelyet minden hazai közlevéltár alkalmazni tudna saját gyakorlatában.

- *Amennyiben az elmúlt öt évben vett át letéti megőrzésre magániratot a levéltár, teljesültek-e a letéti szerződés tartalmi elemeire vonatkozó előírások a R. 16. § (3) bekezdése szerint?*

Mint azt az I. félévi jelentések összesítése mutatta, a közlevéltárak kétharmada egyáltalán nem vett át letéti iratot a vizsgált időszakban, a többi esetben azonban a szakfelügyelők a vonatkozó letéti szerződéseket a R. előírásai szerint megfelelőnek találták.

A nyilvános magánlevéltárak ellenőrzése

A nyilvános magánlevéltárak közül a fentebb említett 12 intézmény ellenőrzésére került sor 2018-ban. A szakfelügyelői jelentések alapján az ellenőrzött területeken az alábbiak állapíthatók meg.

- *Teljesülnek-e a levéltári anyag őrzésére, illetve a levéltári raktárakra vonatkozó, a R. 19. §-ában megfogalmazott követelmények, különös tekintettel a klimatikus viszonyok folyamatos ellenőrzésére, valamint az iratőrző helyiségek tűzvédelmi és biztonságtechnikai felszereltségére?*

Általánosságban megállapítható, hogy a vizsgált magánlevéltárakban változó színvonalon ugyan, de teljesülnek az iratanyag biztonságos őrzésére és szakszerű tárolására vonatkozó követelmények. Az ellenőrzött intézmények egyikében sincs ugyan klimatizált raktári helyiség, de a raktárak hőmérsékletét és páratartalmát egy levéltár

kivételével mindenütt mérik és többnyire naplózzák is. A levéltári raktárak klimatikus viszonyai általában megfelelőnek tekinthetők, különösen a történelmi épületekben kialakított iratórzkő helyek tudják biztosítani a klimatikus viszonyok természetes állandóságát, vagy lassú és kis mértékű ingadozását. A raktárak megfelelő őrzés-védelméről és biztonságtechnikai felszereléséről mindenütt gondoskodtak, ezen a téren nem találtak érdemi problémákat az illetékes szakfelügyelők.

- *Milyen módon gondoskodik a levéltár saját iratanyaga preventív állományvédelméről, valamint konzerválásáról, restaurálásáról és biztonsági célú másolásáról? Saját restaurátor mőhely híján milyen lehetőségeket tud kihasználni az intézmény ezen a téren? Saját vagy külső állományvédelmi szakember segítségét igénybe tudja-e venni az intézmény?*

Az ellenörzött 12 levéltár egyike sem rendelkezik önálló restauráló, állományvédelmi mőhellyel, ennek ellenére többségük valamilyen forrásból minden évben végeztet restaurálási feladatokat külső szakemberekkel. Csak két intézményben számoltak be arról, hogy az iratok állapota nem indokolja komolyabb restaurálási feladatok elvégzését, vagy pedig a preventív intézkedéseket a levéltárosok maguk is el tudják végezni. Az intézmények többsége külső szakemberek, cégek vagy közgyűjteményi állományvédelmi mőhelyek szolgáltatásait veszi igénybe, leggyakrabban az Ars Alba Restaurátor Bt., vagy az MNL Baranya, illetve Csongrád Megyei Levéltára, valamint Budapest Főváros Levéltára szakmőhelyének a segítségére támaszkodnak. Finanszírozási forrásként a levéltárak elsősorban az NKA-pályázatokat, valamint az EMMI támogatását emelték ki, enélkül az általuk őrzött iratanyag állományvédelme gyakorlatilag nem volna megvalósítható.

- *Milyen formában vezeti a levéltár az iratanyag nyilvántartását? Ezek a nyilvántartások megfelelnek-e a R. 30–39. §-ában megfogalmazott követelményeknek?*

A szakfelügyeleti jelentések meglehetősen vegyes képet mutatnak ezen a téren. Egységes levéltári nyilvántartó rendszer híján az egyes intézmények a maguk módján próbálnak megfelelni a R. előírásainak, valamint a kutatók és a fenntartó elvárásainak. Van olyan intézmény, ahol 1988-ban készült utoljára fondjegyzék, másutt minden nyilvántartást „kockás füzetben” vezetnek, ugyanakkor olyan egyházi levéltár is van, ahol minden szükséges és előírt naplót számítógépen, folyamatosan vezetnek és azokat évente kinyomtatva hitelesített formában archiválják. Szinte mindenütt jelentkező probléma, hogy a levéltárak munkatársai a vezetett nyilvántartásokat – különböző okok miatt – nem tudják naprakész állapotban tartani vagy rendszeresen aktualizálni. Az elektronikus segédlet-készítés legelterjedtebb eszköze az excel-tábla, de van olyan levéltár a megvizsgált intézmények között, amely az ICA-ATOM levéltári nyilvántartó rendszert (is) alkalmazza.

- *Végzett-e selejtezést a levéltár az elmúlt 5 évben saját iratanyagában?
Ha igen, milyen iratokat érintett ez, és milyen eljárásrend szerint történt a selejtezés?*

A megvizsgált 12 levéltár közül csak két helyen történt selejtezés az elmúlt öt évben: a Magyarországi Unitárius Egyház Levéltárában, valamint a Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltárban. A két selejtezés egyike sem érintett köziratot; az előbbi esetben egy hagyatéki anyag rongálódott, nem maradandó értékű részét, a második esetben plébániai iratanyagok gazdasági jellegű mellékleteit selejtezték ki a fenntartó engedélyével. A szakfelügyelők minden esetben felhívták a figyelmet, hogy esetlegesen köziratokat is érintő selejtezés során kizárólag a R. 28. §-a alapján lehet eljárni.

- *Rendelkezik-e a levéltár elektronikusan keletkezett vagy digitalizált iratanyaggal?
Ha igen, azt milyen formában kezeli, hogyan gondoskodik hosszú távú megőrzéséről?
Érvényesülnek-e a R. 19. § (4)–(5) bekezdésében megfogalmazott feltételek?*

Elektronikusan keletkezett irattal egyik megvizsgált levéltár sem rendelkezik jelenleg, de több intézményben beszámoltak róla, hogy a fenntartó már áttért az elektronikus iratkezelésre, így középtávon a levéltárnak is fel kell készülnie az e-iratok megfelelő fogadására és archiválására. Digitalizált iratanyag szinte minden levéltárban rendelkezésre áll, van olyan intézmény például (Pécsi Egyházmegyei Levéltár), ahol jelenleg már több mint 700 ezer oldalnyi digitális felvétel készült saját iratanyagáról. A digitalizált iratanyagokat általában több példányban, szerencsés esetekben egymástól távol (adott esetben más városban) működtetett szervereken, de legalább biztonsági másolatként külső merevlemezen tárolják. A biztonsági mentések sehol sem automatizáltak, minden intézményben egyedileg, alkalmanként készítenek mentéseket.

- *Utóellenőrzésként megvizsgálandó terület, hogy a legutóbbi ellenőrzés óta teljesültek-e az Ltv. 30. § (2) bek. a) pontjának előírásai, amely szerint a nyilvános magánlevéltár „levéltári anyagának jegyzékét – nyilvántartás céljából – a Magyar Nemzeti Levéltárnak átadja”?*

Ezen a téren nem szereztek jó tapasztalatokat a levéltári szakfelügyelők: az elmúlt években gyakorlatilag sehol sem teljesült az Ltv. fenti rendelkezése. Az egyes levéltárak jegyzékének átadásával kapcsolatos kérdéseket néhány helyen megpróbálták az MNL munkatársaival egyeztetni, de általában technikai okok miatt ezek az egyeztetések elakadtak és az átadásokra nem került sor.

Budapest, 2019. február

Cseh Gergő Bendegúz
levéltári vezető szakfelügyelő